

УДК 1(091)(477)

В. Е. Туренко, канд. філос. наук, молодш. наук. співроб.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
vitali_tureko@ukr.net

Н. В. Ярмоліцька, канд. філос. наук, наук. співроб.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
natasha63@ukr.net

ФІЛОСОФСЬКА ЕКСПЛІКАЦІЯ КУЛЬТУРИ У ТВОРЧОСТІ В. ІВАНОВА ТА О. ЯЦЕНКА

У статті робиться спроба висвітлення розуміння культури у спадщині відомих українських радянських філософів другої половини ХХ ст. – Вадима Іванова та Олександра Яценка. Обґрунтовується теза, що філософське осягнення культури, безперечно, не було в центрі уваги досліджуваних вітчизняних мислителів. Однак, розробляючи ті чи інші концепції, вони торкалися рефлексії стосовно феномену культури, що виявилися важливими для розвитку філософської традиції в Україні. Доводиться, що для В. Іванова культура постає одним з найбільш суттєвих факторів людської самореалізації та самоздійснення. Особливо важливо підкреслити, що культура в українського радянського філософа поєднана з осягненням такого феномену, як "суспільність". Виявлено, що О. Яценко наголошує на тісному взаємозв'язку культури та цілепокладання та ідеалів. На його думку, культура, будучи соціальним явищем, і є однією з ключових форм, в якій людина здатна себе реалізувати та втілювати свої цілі та ідеали.

Ключові слова: В. Іванов, О. Яценко, культура, українська радянська філософія, радянські мислителі.

Постановка проблеми. Українська радянська філософія післявоєнного періоду відома, перш за все, розвідками з логіки, філософських проблем природознавства, філософської антропології, а також дослідженнями, присвяченими історії вітчизняної філософії. Водночас філософсько-культурна проблематика ніби перебувала "в тіні" вищезазначених досліджень і фактично нівелювалася у даний період розвитку української філософської думки. Через це постає необхідність в аналізі спадщини радянських філософів України, які акцентували свою увагу на філософській експлікації феномену культури. Одними з таких мислителів були Вадим Іванов та Олександр Яценко.

Аналіз досліджень і публікацій. Наукові напрацювання М. Альчук [1], В. Андрущенко [2], Є. Бистрицького [3-4], С. Грабовського [5], О. Залужної [6-7], М. Кисельова [10], І. Клочкова [11], В. Козловського [12], Я. Литвин [13], А. Лоя [14; 15], Ю. Мелкова [16], О. Овчарук [17], І. Огородника [18] та інших становлять теоретико-методологічну основу представленої статті. Втім, можна відзначити, що філософсько-культурна проблематика в українській радянській філософії другої половини ХХ ст. розглядається або побіжно, або ж висвітлюється як мемуари.

Відповідно, **метою** пропонованого дослідження є реконструювання розуміння феномену культури в українській радянській філософії на прикладі творчої спадщини В. Іванова та О. Яценка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім, треба відзначити, що "в контексті діяльнісного виміру наукових досліджень Київської філософської школи є можливість прослідкувати світоглядно-антропологічні та теоретико-культурологічні тенденції, які значно порушили монополію діяльнісної парадигми і проявляються в наступних філософських положеннях:

- постановка проблеми людини, її сутності, світогляду та ролі в питаннях цілепокладання і розвитку діяльності. Адже "людина визначалася не лише як соціально-ласовий суб'єкт, а як істота, здатна творити власний світ, його соціально-культурні й духовні форми". Вона не просто включається в діяльність як умова і засіб її перебігу, а й підвищується над нею, оскільки задає цілі, формує ідеали, здійснює морально-ціннісне регулювання;

- звернення до внутрішнього світу людини, її чуттєво-емоційної сфери, духовності (духовної триєдності віри, надії і любові у тісному зв'язку з сутнісними сила-

ми людини – розумом, почуттями і волею), а рефлексивний аналіз понять "досвіду" та "життєвого світу" обумовлював значне оновлення радянського філософського дискурсу в контексті актуалізації феноменів особистості та духовно-морального статусу людського буття;

- розкриття смислорозкривальних і смисложиттєвих реалій людського буття. Здатність суб'єкта до смислотвірності обумовлюють творчий характер діяльності, осмисленість людської життєдіяльності та можливість вибудовувати "смислову мережу явищ" і "смисловий світопорядок", конституюючи семантичну площину утвердження світу в його смисловій багатоманітності, де смисл не зводиться до об'єктивної визначеності речей, а передбачає індивідуальне усвідомлення й розуміння знання з урахуванням особистісного досвіду людини;

- здійснення у світоглядному аспекті філософського аналізу культури, що зумовлював до її висвітлення в онтологічному ракурсі як загальнолюдського явища, сутнісно пов'язаного з усією цілісністю людського буття, форми свободного і цілісного світовідношення. Поряд з тим культура при всій багатоманітності наповнення людськими смислами та ціннісними уявленнями по відношенню до людини постає об'єктивною заданістю, "потребуючи від неї дисципліни здатності до самообмеження";

- наголошення при дослідженні природи світогляду в зрізі її духовно-практичної сутності на питаннях моральної організації людського відношення людини до світу, взаємопроникнення світогляду і моралі, світогляду і світовідношення. Відбувається окресленість обмеженості світогляду в намаганні теоретичного охоплення цілісності реальності й посилення духовно-моральної ролі світовідношення. При акцентуванні пріоритету моральнісного потенціалу людського світовідношення моральнісна проблематика розглядається не в зрізі її абстракційно-обов'язкового виміру, а в культурологічно-ціннісному аспекті з посиленням ролі морально-духовних категорій моральнісного вибору, сенсу життя, любові, співпрацездання та ін. А отже, саме людське світовідношення виробляє позитивну моральнісну орієнтацію і стає вагомою детермінантою посилення дієвості моральнісних начал у людській буттєвості" [7, с. 27–28].

Особливу увагу приділимо передостанньому пункту, адже саме він найбільш яскраво проявляється у спадщині обох досліджуваних нами українських радянських філософів.

В. Іванов: культура

як один з ключових аспектів людської діяльності

Відомий дослідник вітчизняної філософії І. Огородник зазначає: "Прихильник діалектико-матеріалістичного напряму в філософії (один із фундаторів відділу діалектичного матеріалізму в Інституті філософії АН України, з якого пізніше утворився відділ філософських проблем культури), В. Іванов у центр своїх наукових пошуків поставив проблему людини. При розгляді цієї проблеми виходив з діяльних аспектів людського буття, єдності онтологічних, світоглядних та гносеологічних його чинників, прояву сутності та існування людини в культурі. Наукові дослідження В. Іванова в 70–80-х роках своїми результатами й теоретико-філософськими узагальненнями (Практика і естетическое сознание (К., 1971); Філософія і практично-духовне освоєння світу (Філосо. думка, 1974, № 6); Человеческая деятельность, познание, искусство (К., 1977; Братислава, 1982); Человек и мир человека (К., 1977 (співавт.); Актуальные проблемы исследования мировоззренческих функций диалектического материализма (Вопр. философии. – 1981. – № 2); Життєвий світ особи (Філосо. думка. – 1982. – № 1); Мировоззрение как форма сознания, самоопределения и культуры личности // Мировоззренческая культура личности (К., 1986) були близькими неомарксистським доробком західноєвропейському неортодоксальному марксизмові, не поступаючи їм змістовністю й наближенням до наукової істини" [18, с. 535].

Як зауважує С. Грабовський, В. Іванов – це той вітчизняний мислитель досліджуваного періоду, який "відновив у неаявній, але зрозумілій для інтелектуалів полеміці із Ленінін та ленінізмом право на існування в філософії поняття "людський досвід" як одного із центральних і висхідних пунктів філософування; Вадим Іванов, котрий "розкрутив" поняття "життєвий світ" так, як це мало кому вдається із теперішніх, наче вже й звільнених від тиску цензури мисленників" [5, с. 122]. Відповідно, у філософських напрацюваннях В. Іванова культура постає, перш за все, одним з ключових аспектів людського досвіду, "життєвого світу". Відповідно, дійсно "архетипи культури виступають фундаментальним результатом внутрішньої комунікації особистостей тієї чи іншої спільноти; саме тому вони є глибинними, сутнісними основами культури, які прориваються у людське існування і можуть об'єктивуватися у часі-просторі історії у будь-які форми. Екзистенційно зумовлена об'єктивація архетипів виступає процесом створення-утвердження історії як історії культурних спільнот. Таким чином, культура значною мірою є процес виявлення та осучаснення архетипів, але не абстрактно-есенціально, а екзистенційно, особистісно, у творчості людей" [19, с. 135].

Разом з тим філософську експлікацію культури В. Іванов розробляв у контексті феномену суспільності. Зокрема, можемо зазначити, що культура постає зовнішнім її аспектом разом з внутрішнім, який він визначає як суб'єктивне (свідомість, знання). Як зауважує Е. Бистрицький в одній з праць: "Суспільнісність як сутність діяльності у тлумаченні Вадима Іванова світ і світ культури. Найпростішим, з огляду на традицію, було сказати, що вона як всезагальне існує у вигляді пізнавальної здатності, певного трансцендентального суб'єкта, свідомості, яка самопізнає та самознає себе (тобто самосвідомості)" [3, с. 86]. Відповідно: "суспільнісність не тождана сумі (і навіть системі – сперечається Іванов із так званим системним підходом до культури в радянській філософії. – **Є. Б.**) історично самодиференційованих людських функцій у рамках певного суспільства... Суспільнісність вселюдська, неминуха, загальноісто-

рична... становить внутрішню сутність природи... виключну якість людини... Суспільнісність є тим, що робить індивіда і людство суб'єктом ставлення до світу... вона являє собою діяльність як таку" [3, с. 85].

У вищезазначених рефлексіях вітчизняного мислителя можемо побачити те, що він полемізує з системним підходом до розуміння культури, яке існувало в тогочасній радянській філософській традиції. В. Іванов наголошує на тому, що культура – це не є система, а один з елементів існування людини та прояву її екзистенції. Без культури у всій її різноманітності життя людське не може бути повноцінно функціональним та діяльним. Завдяки культурі кожна людина по-особливому проявляє свою індивідуальність.

Також необхідно зауважити, що "неабиякі можливості для пізньомарксистського філософського дискурсу в контексті духовної та морально-етичної тематики зосереджувала в собі культурно-історична інтерпретація В. Івановим проблеми досвіду. Переживальність, нереклексивність, аксіологічність та мудрісний вияв досвіду посилювали екзистенційну напругу рефлексивних пошуків вітчизняного мислителя, тематизуючи на про тивагу гносеологічному життєвосмисловий потенціал філософії. Він виникає на ґрунті життєвого відношення людини до світу, є "першочергово деяким підсумком життєдіяльності певного суб'єкта" [8, с. 132], "квінтесенцією певної життєвої долі, її реальним уроком" [9, с. 143], тісно пов'язаний зі смислотворчістю суб'єкта, адже "в досвіді, – зауважує В. Іванов, – елементи дійсності стають подією суб'єктивного життя і в цьому контексті набувають не лише загальну визначеність, але і наповнюються неповторним змістом" [9, с. 200]. Філософський аналіз цієї вагомої категорії у вітчизняній філософії реабілітує феномен переживання як суб'єктивний вимір життєвого процесу, що охоплює всю повноту людського світовідношення, передбачаючи акт самовизначення людини у світі. Досвід зосереджує в собі здобутки всіх сфер людської життєдіяльності, "дозволяє зрозуміти людський суб'єкт як самозберігаюче начало культурної творчості" [9, с. 243], джерело всієї духовної культури. На ґрунті неповторного індивідуального досвіду відбувається прилучення до духовного багатства людської культури, адже він набирає статусу адекватної квінтесенції практичної і духовної форми єдності людини і світу, передбачає поєднання всезагального та особистісного й в реаліях людського буття функціонує як духовний досвід, суб'єктивний досвід, культурно-історичний досвід, колективний досвід та найбільш ефективний спосіб акумуляції людської діяльності" [7, с. 24].

Тому можна погодитися з думкою Я. Литвин, що "для В. Іванова культура виступає як реальний світ, з яким взаємодіє людина, де вона самореалізується та самовизначається. Підкреслюється, що духовне життя людини вбачає потребу у взаємодії індивідуального та всезагального, засвоєнні соціокультурних умов життєдіяльності. Такий внутрішній зв'язок можливий лише в культурі, яка виступає джерелом смислової спрямованості та розвитку людства. Світоглядно-антропологічний поворот значною мірою сприяв актуалізації осягнення феномену духовності у всій його багатомірності, посилив морально-етичну проблематику, спромігся вивести культурологічну методологію на більш емкісну, порівняно з соціально-антропологічною школою, методологію, орієнтовану не на оволодіння дійсності, а на осмислену орієнтацію в ній" [13, с. 11].

Як бачимо, в культурі український радянський філософ вбачав один із способів людської самореалізації та самовизначення. Особистість не може існувати поза культурою, як в глобальному, так і в локальному аспек-

тах. Саме культура здатна поєднувати індивідуальне та універсальне, сакральне та профанне, матеріальне і духовне в структурі людського буття. Відтак культура в контексті людського існування визначає не лише сьогодення, але й перспективу, на що спрямований людський поступ у тому чи іншому аспекті.

О. Яценко:
культура як один з факторів реалізації
цілепокладання та ідеалу

У свою чергу, інший представник Київської світоглядно-антропологічної школи О. Яценко перш за все розглядав феномен культури в контексті цілепокладання та ідеалу. Розглянемо кожен з цих аспектів більш докладно.

Якщо говорити про перше, то, як зауважує М. Кисельов: "доцільність людської діяльності формується на практиці. Вона об'єктивно відображає історію людської праці, що стала своєрідною логікою діяльності суспільної людини. В суб'єктивному аспекті – ціль характеризує спосіб освоєння людиною природної і суспільно-історичної дійсності в формах людської практики; в ній представлена і опосередкована вся предметна структура діяльності. Саме тому доцільність виступає структурно-функціональним компонентом діяльності і, в той же час, є загальним духовно-практичним способом буття людини. В цій особливій якості вона є необхідним елементом культури. На опосередкованому характері діяльності людини, її значенні у формуванні світу і відтворенні загальних механізмів діяльності спинимось більш детально" [10, с. 107].

Відповідно, "вирішення проблеми цілі та сенсу життя вчений (О. Яценко – В. Т.) пов'язує із необхідністю наукової розробки сутнісного змісту ідеалу. Як взірць досконалості ідеал визначає спрямованість, спосіб та характер поведінки суб'єкта. Відповідно, в різноманітних формах людського буття формуються уявлення про найвищу досконалість, яка виступає як зразок та кінцевий результат діяльності. "В якості всезагальної форми цілепокладаючої діяльності ідеал виступає в усіх сферах суспільного життя – соціальній, політичній, моральній, естетичній і т. д." [8, с. 134]. Це обґрунтовує формування соціальних, політичних, моральних, естетичних, гносеологічних ідеалів. І хоча кожна форма суспільної свідомості має свою специфіку у створенні ідеалу, можна виявити загальні аспекти у гносеологічних механізмах їх формування та функціонування. У цьому зв'язку, наголошуючи на діалектичній єдності об'єктивного та суб'єктивного в ідеалі, вчений зазначає, що в межах науково-пізнавального відношення до дійсності, крім науки, у формуванні ідеалів важливу роль відіграють такі форми свідомості, як мораль, мистецтво, естетика, філософія, релігія, тобто вся світоглядна сфера свідомості, яка має суттєвий духовно-моральний потенціал та скеровує людську буттєвість в культурі на світоглядний ідеал" [17, с. 81].

Через це можемо говорити, що для українського радянського філософа культура виступає одним з факторів, який допомагає людині здійснювати ту чи іншу ціль у своєму житті. Культура у всій її багатоманітності сприяє тому, щоб людина ту чи іншу мету наповнювала різного роду сенсами, в тому числі релігійними, філософськими, мистецькими, морально-етичними та естетичними. Без неї людина всього-на-всього спрямовує свої дії лише "на сьогодні", особливо не акцентуючи і не зосереджуючи увагу "на завтра". За допомогою культури особистість здатна ту чи іншу мету позбавляти виключно швидкоплинних аспектів, разом з тим збагачуючи її вічними цінностями та ідеалами,

що дає людині можливість стати важливою не лише для себе, але і для оточуючих.

Треба відзначити, що, на думку О. Яценка, засновуючись на певних умовах, індивід формує свої цілі, співвідносячи поведінку з ними, адже "наявність цілі діяльності виступає самою безпосередньою характеристикою свідомості людини і її способу буття" [20, с. 9]. Як зауважує М. Кисельов: "Проблема формування цінностей та потреб, сам процес реалізації потреб є складними й драматичними в історії цивілізації. Ціль і споріднена з нею система потреб, займають особливе місце в структурі діяльності, як спонукальний чинник, який виражається через мотив. Вона виступає внутрішнім структуроутворюючим фактором діяльності, є закономірним процесом розвитку людини і реалізується у процесі перетворення навколишнього світу. Аналіз цілі як внутрішньої детермінанти діяльності передбачає: співвіднесення її з реаліями матеріального світу, відповідність її закономірностям розвитку суспільства та природи, визначенням прагнень окремих суб'єктів діяльності та соціальних груп людей" [10, с. 106].

Очевидно ми можемо бачити, що культура для О. Яценка являє собою "соціальне явище, а соціальне за своєю специфікою, на відміну від природного буття, є культурою. Останнє не лише не виключає "природу" з "культури", не "виганяє" її з історії, але й, навпаки, підкреслює їх глибокий внутрішній взаємозв'язок, який існує в межах означеної єдності. Культура не лише відрізняється від природи, а й органічно зв'язана з нею, так або інакше включає її в себе. Основою їх взаємодії є ні що інше, як людська діяльність, праця. І це зрозуміло. Людина перетворює природу, створює предмети (за законами природи) не заради самих предметів, а заради людини. Тому предмет є предметним людським ставленням до людини й одночасно до себе самої і навпаки. Людина здійснює свою діяльність адекватно закономірностям самого предмета, через що предмет спонтанно розкриває свої внутрішні зв'язки, властивості, залежності. "Перетворювати" природу, втілювати в ній свої цілі людина може і повинна за законами самої природи і з її допомогою. В цьому суть цілеспрямованого освоєння природи, її соціалізації, олюднення. Саме тому культура і постає як реалізація в природі людських цілей за законами самої природи. Вона – сфера освоєння, олюднення природи людською працею в інтересах розвитку самої людини" [2, с. 6].

Висновок. Таким чином, проаналізувавши філософську експлікацію культури у творчості таких представників української радянської філософії другої половини ХХ сторіччя, як Вадим Іванов та Олександр Яценко, можемо зробити наступні висновки:

1. Філософське осягнення культури, безперечно, не було в центрі уваги досліджуваних вітчизняних мислителів. Однак, розробляючи ті чи інші концепції, вони торкалися рефлексій стосовно феномену культури, що виявилися важливими для розвитку філософської традиції в Україні.

2. Для В. Іванова культура постає одним з найбільш суттєвих факторів людської самореалізації та самоздійснення. Особливо важливо підкреслити, що культура в українського радянського філософа поєднана з осягненням такого феномену, як "суспільнісність".

3. У свою чергу, О. Яценко наголошує на тісному взаємозв'язку культури та цілепокладання та ідеалів. На його думку, культура, будучи соціальним явищем, і є однією з ключових форм людського буття, за допомогою якої особистість здатна втілювати свої цілі та ідеали.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ:

1. Альчук М. Володимир Шинкарук. До питання про методологію гуманітарних наук / М. Альчук // Філософсько-антропологічні студії 2012 "Творча спадщина В. І. Шинкарука та сьогодення (До 80-ліття від дня народження)". Частина 2. – К.: Стилюс, 2012. – С. 61–70.
2. Андрущенко В. П. Поняття культури: філософський дискурс на рубежі століть / В. Андрущенко // Вісник Інституту розвитку дитини. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія. – 2014. – Вип. 33. – С. 5–9.
3. Бистрицький Є. К. Вадим Іванов: онтологія радянського марксизму (Стаття перша) / Є. Бистрицький // Філософська думка. – 2016. – № 6. – С. 76–86.
4. Бистрицький Є. К. Вадим Іванов: онтологія радянського марксизму (Стаття друга) / Є. Бистрицький // Філософська думка. – 2017. – № 1. – С. 57–65.
5. Грабовський С. Український неомарксизм 1960–1980-х: напівзабуті здобутки / С. Грабовський // Філософсько-антропологічні студії 2012 "Творча спадщина В. І. Шинкарука та сьогодення (До 80-ліття від дня народження)". Частина 2. – К.: Стилюс, 2012. – С. 115–125.
6. Залужна А. Є. Естетичні засади буття людини у світі культури: Київська світоглядно-антропологічна філософська школа / А. Є. Залужна // Молодий вчений. – 2016. – № 11. – С. 246–251.
7. Залужна А. Є. Світоглядно-антропологічні тенденції духовно-моральних пошуків у вітчизняній філософії другої половини ХХ ст. / А. Є. Залужна // Наука. Релігія. Суспільство. – Донецьк, 2010. – № 1. – С. 19–29.
8. Іванов В. І. Мировоззренческая культура личности (Філософские проблемы формирования). / В. И. Иванов – К.: Наукова думка, 1986. – 207 с.
9. Іванов В. І. Человеческая деятельность – познание – искусство. / В. И. Иванов – К.: Наукова думка, 1977. – 252 с.
10. Кисельов М. М. Проблема цінностей в сучасній українській ментальності / М. М. Кисельов // Філософські діалоги 2012. Філософсько-антропологічне читання: Європейські цінності та українські реалії (до 80-ліття від дня народження О. І. Яценка): зб. наук. праць. – К., 2012. – С. 106–118.
11. Ключков І. В. Наукова культура у вітчизняній філософії другої половини ХХ століття: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.05 / І. В. Ключков; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 17 с.
12. Козловський В. Еволюція філософських поглядів В. Іванова: від теорії універсальної діяльності до концептуалізації людського світу / В. Козловський // Філософсько-антропологічні студії 2003. Пізній радянський марксизм та сьогодення. До 70-річчя Вадима Іванова. – К.: Стилюс, 2003. – С. 41–59.
13. Литвин Я. М. Культурологічна проблематика радянської філософської думки 1960–1980 рр. в Україні та Росії [Текст]: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.04 / Я. М. Литвин; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2015. – 18 с.
14. Лой А. Яценко О. І. – наставник із Снежного / А. Лой // Практична філософія. – 2015. – № 3. – С. 176–179.
15. Лой А. М. Олександр Яценко: приречений на відкритість / А. М. Лой // Філософська думка. – 2016. – № 6. – С. 106–112.
16. Мелков Ю. А. Ієрархія цілей і цінностей: предели самоорганізації / Ю. О. Мелков // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. – 2012. – Т. 20, вип. 22 (4). – С. 118–125.
17. Овчарук О. В. Феномен ідеалу у вітчизняному філософсько-культурологічному дискурсі: 60–80-ті роки ХХ століття / О. В. Овчарук // Вісник ДАККІМ. – 2013. – № 1. – С. 78–81.
18. Огородник І. В. Огородник В. В. Історія філософської думки в Україні: курс лекцій: навч. посіб. / І. В. Огородник В. В. Огородник – К.: Вища школа, Т-во "Знання", КОО, 1999. – 543 с.
19. Хамітов Н. В. Античне, готичне та слов'янське начала в бутті європейської людини / Н. В. Хамітов // Філософські діалоги 2012. Філософсько-антропологічне читання: Європейські цінності та українські реалії (до 80-ліття від дня народження О. І. Яценка): зб. наук. праць. – К., 2012. – С. 132–140.
20. Яценко А. І. Целеполагание и идеалы / А. И. Яценко. – К.: Наук. думка, 1977. – 275 с.

REFERENCES:

1. Al'chuk, M. (2012). Volodimir Shinkaruk. Do pyannja pro metodologiju humanitarnih nauk [Vladimir Shinkaruk. On the question of the methodology of the humanities]. *Filosofs'ko-antropologichni studii* 2012

В. Э. Туренко, канд. филос. наук, младш. научн. сотр.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
ул. Владимирская, 60, г. Киев, 01033, Украина

Н. В. Ярмолицкая, канд. филос. наук, научн. сотр.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
ул. Владимирская, 60, г. Киев, 01033, Украина

ФИЛОСОФСКАЯ ЭКСПЛИКАЦИЯ КУЛЬТУРЫ В ТВОРЧЕСТВЕ В. ИВАНОВА И А. ЯЦЕНКО

В статье делается попытка освещения понимания культуры в творчестве известных украинских советских философов второй половины ХХ в. – Вадима Иванова и Александра Яценко. Обосновывается тезис, что философское постижение культуры, безусловно, не было в центре внимания исследуемых отечественных мыслителей, однако, разрабатывая те или иные концепции, они непременно касались рефлексий относительно феномена культуры, которые стали важны для развития философской традиции в Украине. Доказывается, что для В. Иванова культура становится одним из наиболее важных факторов человеческого самоосуществления и самореализации. Особенно следует подчеркнуть, что культура у украинского советского философа тесно связана с разного рода

"Tvorchа spadshhina V. I. Shinkaruka ta s'ogodennja (Do 80-littja vid dnja narodzhennja)", Part 2. Kyiv, Stilos, 61–70.

2. Andrushhenko, V. P. (2014). Ponjattja kul'turi: filosofsk'ij diskurs na rubezhi stolit' [The concept of culture: philosophical discourse at the turn of the century]. *Visnik Institutu rozvitku ditini. Ser.: Filosofija, pedagogika, psihologija*, № 33, 5–9.

3. Bistric'kij, E. K. (2016). Vadim Ivanov: ontologija radjansk'ogo marksizmu (Stattja persha) [Vadim Ivanov: An Ontology of Soviet Marxism (Article One)]. *Filosofs'ka dumka*. № 6, 76–86.

4. Bistric'kij, E. K. (2017). Vadim Ivanov: ontologija radjansk'ogo marksizmu (Stattja druga) [Vadim Ivanov: An Ontology of Soviet Marxism (Article Two)]. *Filosofs'ka dumka*. № 1, 57–65.

5. Grabovs'kij, S. (2012). Ukrain's'kij neomarksizm 1960–1980-h: napivzabuti zdobutki [Ukrainian neo-Marxism of the 1960s and 1980s: half-forgotten achievements]. *Filosofs'ko-antropologichni studii* 2012 "Tvorchа spadshhina V. I. Shinkaruka ta s'ogodennja (Do 80-littja vid dnja narodzhennja)", Part 2. Kyiv, Stilos, 115–125.

6. Zaluzhna, A. E. (2016). Estetichni zasady buttja ljudini u sviti kul'turi: Kiivs'ka svitogljadno-antropologichna filosof's'ka shkola [Aesthetic principles of human existence in the world of culture: Kyiv worldview-anthropological philosophical school]. *Molodij vchenij*, № 11, 246–251.

7. Zaluzhna, A. E. (2010). Svitogljadno-antropologichni tendencii duhovno-moral'nih poshukiv u vitcziznjanij filosofii drugoi polovini XX st. *Nauka. Religija. Suspil'stvo*, № 1, 19–29.

8. Ivanov, V. I. (1986). Mirovozzrencheskaja kul'tura lichnosti (Filosofskie problemy formirovanija) [Worldview culture of personality (Philosophical problems of formation)]. Kyiv, Naukova dumka.

9. Ivanov, V. I. (1977). Chelovecheskaja dejatel'nost' – poznanie – iskusstvo [Human activity – cognition – art]. Kyiv, Naukova dumka.

10. Kisel'ov, M. M. (2012). Problema cinnostej v suchasnij ukrains'kij mental'nosti [The problem of values in the modern Ukrainian mentality]. *Filosofs'ki dialogi* 2012. *Filosofs'ko-antropologichni chitannja: Evropejs'ki cinnosti ta ukrains'ki reali (do 80-littja vid dnja narodzhennja O. I. Jacenka)*. Kyiv, 106–118.

11. Klochkov, I. V. (2008). Naukova kul'tura u vitcziznjanij filosofii drugoi polovini XX stolittja [Scientific culture in the domestic philosophy of the second half of the twentieth century]. Kyiv, Kiiv. nac. un-t im. T. Shevchenka.

12. Kozlov's'kij, V. (2003). Evolucija filosof's'kih pogljadiv V. Ivanova: vid teorii universal'noi dijal'nosti do konceptualizacii ljud's'kogo svitu [Evolution of V. Ivanov's philosophical views: from the theory of universal activity to the conceptualization of the human world]. *Filosofs'ko-antropologichni studii* 2003. *Piznij radjansk'ij marksizm ta s'ogodennja. Do 70-richchja Vadima Ivanova*. Kyiv, Stilos, 41–59.

13. Litvin, Ja. M. (2015). Kul'turologichna problematika radjansk'oi filosof's'koj dumki 1960–1980 rr. v Ukraini ta Rosii [Cultural issues of Soviet philosophical thought in 1960–1980 in Ukraine and Russia]. Kyiv, Nac. ped. un-t im. M. P. Dragomanova.

14. Loj, A. (2015). Jacenko O. I. – nastavnik iz Snezhnogo [Yatsenko O. I. – a mentor from Snezhny]. *Praktichna filosofija*, № 3, 176–179.

15. Loj, A. M. (2016). Oleksandr Jacenko: prirechnij na vidkritist' [Alexander Yatsenko: doomed to openness]. *Filosofs'ka dumka*, № 6, 106–112.

16. Melkov, Ju. A. (2012). Ierarhija celej i cennostej: predely samoorganizacii [The hierarchy of goals and values: the limits of self-organization]. *Visnik Dnipropetrovs'kogo universitetu. Serija: Filosofija. Sociologija. Politologija*, V. 20, № 22 (4), 118–125.

17. Ovcharuk, O. V. (2013). Fenomen idealu u vitcziznjanomu filosof's'ko-kul'turologichnomu diskursi: 60–80-ti roki XX stolittja [The phenomenon of the ideal in the domestic philosophical and cultural discourse: the 60s–80s of the XX century]. *Visnik DAKKIM*, № 1, 78–81.

18. Ogorodnik, I. V., Ogorodnik, V. V. (1999). *Istorija filosof's'koj dumki v Ukraini: kurs lekcij* [History of philosophical thought in Ukraine: a course of lectures]. Kyiv, Vishha shkola, T-vo "Znannja".

19. Hamitov, N. V. (2012). Antichne, gotichne ta slov'jans'ke nachala v butti evropejs'koj ljudini [Ancient, Gothic and Slavic origins in European life]. *Filosofs'ki dialogi* 2012. *Filosofs'ko-antropologichni chitannja: Evropejs'ki cinnosti ta ukrains'ki reali (do 80-littja vid dnja narodzhennja O. I. Jacenka)*. Kyiv, 132–140.

20. Jacenko, A. I. (1977). *Celepologanie i idealy*. [Targeting and Ideals]. Kyiv, Nauk. dumka.

Надійшла до редколегії 28.04.20

общественными явлениями, что тем самым делает ее ключевой в межличностных отношениях в социуме. Выявлено, что А. Яценко отмечает тесную взаимосвязь культуры и целеполагания и идеалов. По его мнению, культура, будучи социальным явлением, является одной из ключевых форм, в которой человек способен воплощать свои цели и идеалы.

Ключевые слова: В. Иванов, А. Яценко, культура, украинская советская философия, советские мыслители.

V. E. Turenko, PhD, Junior Research Fellow
Taras Shevchenko National University of Kyiv
60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine

N. V. Yarmolitska, PhD, Research Fellow
Taras Shevchenko National University of Kyiv
60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine

PHILOSOPHICAL EXPLICATION OF CULTURE IN THE WORKS OF V. IVANOV AND A. YATSENKO

The article attempts to highlight the understanding of culture in the work of famous Ukrainian Soviet philosophers of the second half of the XX century – Vadym Ivanov and Olexandr Yatsenko. Ukrainian Soviet philosophy of the postwar period is known primarily for research in logic, philosophical problems of science, philosophical anthropology, as well as research on the history of national philosophy. At the same time, philosophical and cultural issues seemed to be "in the shadow" of the above studies and actually leveled off in this period of development of Ukrainian philosophical thought. Because of this, there is a need to analyze the legacy of Ukrainian Soviet philosophers, who focused their attention on the philosophical explication of the phenomenon of culture. V. Ivanov and O. Yatsenko were among such thinkers.

The thesis is substantiated that the philosophical comprehension of culture, of course, was not in the center of attention of the studied Ukrainian thinkers, however, while developing these or those concepts, they certainly concerned reflections on the cultural phenomenon, which became important for the development of the philosophical tradition in Ukraine. It is proved that for V. Ivanov culture becomes one of the most important factors of human self-realization and self-realization. It is especially important to emphasize that the culture of the Ukrainian Soviet philosopher is very connected with various kinds of social phenomena, thereby making it key in interpersonal relations in society. V. Ivanov emphasizes that culture is not a system, but one of the elements of human existence and manifestation of its existence. Thus, culture in the context of human existence determines not only the present, but also the perspective on which human progress is directed in one aspect or another. It was revealed that O. Yatsenko notes the close interconnection of culture and goal setting and ideals. In his opinion, culture, being a social phenomenon, is one of the key forms in which a person is able to realize his goals and ideals.

Key words: V. Ivanov, O. Yatsenko, culture, Ukrainian Soviet philosophy, Soviet thinkers.

УДК 17:001.891.32

О. В. Шинкаренко, канд. філос. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
3864301@gmail.com

ЕТИЧНІ ЕКСПЛІКАЦІЇ "ВІЗУАЛЬНОГО ПОВОРОТУ" У СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ

Стрімке зростання цифрових технологічних можливостей, яке розпочалося з кінця XX століття і посилюється в останні десятиліття, означилося своєрідними змінами в характері і ролі візуалізації в соціокультурному просторі сучасності. Така трансформація викликала не тільки інноваційні зміни в художніх практиках чи їхніх теоретичних інтерпретаціях різними царинами соціогуманітарного знання. До певної міри це стало поштовхом як до фундаментальних змін власне в соціокультурному бутті, так і до трансформацій сучасної людини. Соціально-культурні ефекти повороту культурної практики до домінування візуальної складової викликають нагальну потребу допущення етичних досліджень до наукового дискурсу з проблем візуалізації, візуального образу, візуального сприйняття, їхнього впливу на стан людської готовності щодо нових запитів до поведінки та соціальних взаємин.

Ключові слова: візуальний поворот, візуалізація, візуальний образ, візуальне насилля, етос, естезис, візуальна етика.

Постановка проблеми. Зафіксована в науковому дискурсі своєрідність теперішньої культури, так званий "візуальний поворот" ("іконічний", "пиктографічний"), зосередила увагу дослідників на досить широкому колі проблем: від нової інтерпретації "образу", зміни форм і розширення меж когнітивного людського потенціалу до соціально-психологічних ефектів від перенасичення (аж до жорсткої агресивності) різноманітним візуальним об'єктам за допомогою сучасних технічних засобів у людському існуванні, в урбаністичному середовищі, в буденних практиках, в комунікації. Зрозуміло, що такий масовий контакт має вплив як на трансформацію самоідентифікації людини, так і на характер її поведінки, що не може бути полишене етичною дослідницькою увагою.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика "візуального повороту" має досить широке висвітлення у роботах як родоначальників дослідження візуалізації сучасної культури (В. Дж. Т. Мітчел, Н. Мірзоев, Г. Бьоме), так і послідовників щодо акцентуації методологічних поворотів у сучасному соціогуманітарному знанні, зокрема в культурології (Д. Бахман-Медик, І. М. Інішев, В. Савченко, С. Пірогов та ін). Серед різногалузевого обговорення своє місце зайняла і "візуальна етика". Проте етичний аспект тут скоріше пов'язаний із

проблемами візуального виробництва (фотожурналістика, візуальна комунікація в ЗМІ, рекламний контент та ін.) і розглядається в певному прикладному сенсі – в якості моральних аспектів стосунків суб'єктів та об'єктів візуальної комунікації в процесі виробництва та споживання візуальних продуктів (С. Зонтаг, С. Лангер, Е. Коен, Ж. Бодріяр, У. Еко). Однак сучасна візуалізація культури як суттєвий чинник зміни самої людини в процесах виробництва, презентації та споживання візуальних повідомлень актуалізує увагу до етичної складової її потенціалу як соціокультурного актора у вимірах людяності.

Мета статті – означити етичну проблематизацію наявної ситуації тотальної візуалізації в різних галузях соціокультурного буття, що проявляється в перенасиченні та домінуванні образних елементів, які стають активними самостійними чинниками соціокультурний досвіду, детермінуючи поведінку і стосунки людей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Велика "революція зображень", що розпочалась ще у другій половині XIX століття, вже у добу потужного впровадження Інтернету та цифрових можливостей медіасфери ініціювала особливу дослідницьку увагу кола наук, зокрема культурології. Зростаюча інтенсифікація виробництва і циркуляції образів протягом останніх